

Л. А. Мустафаєва, А. О. Босак
Національний університет “Львівська політехніка”

МІЖНАРОДНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

© Мустафаєва Л. А., Босак А. О., 2016

Визначено основні фактори конкурентоспроможності аграрної продукції вітчизняних підприємств на міжнародному ринку. Враховано основні положення класичних і неокласичних теорій міжнародної торгівлі щодо визначення конкурентних переваг аграрного сектору. На основі відкритих статистичних джерел проаналізовано тенденції і динаміку виробництва та експорту сільськогосподарських культур та визначено основні напрямки розвитку галузі з урахуванням чинників внутрішньорегіонального і глобального впливу. Сформовано пропозиції щодо удосконалення системи підготовки спеціалістів аграрного сектору та реформування системи державного управління галуззю.

Ключові слова: міжнародна конкурентоспроможність, сільське господарство, аграрний сектор, конкурентні переваги, чинники попиту і пропозиції, суміжні і підтримувальні галузі.

L. A. Mustafaieva, A. O. Bosak
Lviv Polytechnic National University

INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF UKRAINIAN AGRICULTURAL SECTOR: THEORETICAL BASIS AND DEVELOPMENT PROBLEMS

© Mustafaieva L. A., Bosak A. O., 2016

Place in global market and role in international division of labor is important for every national economy. An important element of development of the country is structure of public production sector, through which the economy is gaining new capacities and expanding its operation prospects in the international market. Overall, the national economy is defined as a single integrated system of relationships between economic actors, a set of economic sectors and industries aimed at improving the welfare of the population. Currently, the agricultural sector of Ukraine is the main source of foreign currency earnings through the export of agricultural products. This situation is caused by the drop in production in steel and chemical industries, which traditionally were leaders of exports. The development of agriculture in Ukraine is spontaneous and export growth is based purely on price competition. In order for domestic producers of agricultural products to be competitive in the global market in the long term, new technologies should be developed, but also the conceptual basis of the industry at the state level should be created. The relevance of the study follows from the need to develop the theoretical basis of the strategic concept of agricultural development in Ukraine, and creation of effective tools to protect the domestic market and the expansion of its own agricultural products on the global market.

To determine the factors of the international competitiveness of agricultural sector of Ukraine, in the article the following objectives have been achieved: studied international

competitiveness theory and international trade theory; studied the factors shaping the international competitiveness of the products of the agricultural sector and evaluated their impact in terms of Ukraine; conducted a statistical analysis of production and export of agricultural products in Ukraine in terms of areas and product groups; formed directions of agricultural sector of Ukraine and identified the strengths and weaknesses of its export potential.

Agriculture is the traditional manufacturing sector and, therefore, best meets the laws of classical political economy, a huge contribution to the development of which have been made by Karl Heinrich Marx, David Ricardo, Adam Smith, A. Marshall, John Stuart Mill, William Petty, François Quesnay, and others. They proclaimed the idea of natural order and the effect of economic laws. Important contributions to the formation of theoretical basis of the international competitiveness of the agricultural products also have been made by John Maynard Keynes, Joseph Alois Schumpeter, Michael E. Porter, Sir John Richard Hicks, Paul Anthony Samuelson.

Although Ukraine is one of the world's largest producers and exporters of agricultural products, agricultural sector may face significant challenges in the further development due to the decline of its own machinery, lack of technical innovation, financial resources and more.

The impact of various negative factors on the agricultural sector of Ukraine stimulates the search for alternative solutions aimed at eliminating the problems. For solving the problem of increasing competitiveness of the agricultural products in domestic and foreign markets, it is needed to develop a strategy of balanced development of agricultural enterprises, which will focus on the production of innovative high quality products. In particular: encouraging foreign investors, implementing new production technologies and upgrading material and technical bases, reducing the regulatory pressure on the agricultural sector, preserving tax benefits and monitoring their provision, amalgamating or eliminating inefficient companies, focus on world prices, solving the logistics problem, searching for and developing new markets, improving the competitiveness of small and medium-sized farms, improving the system of training specialists and so on.

Key words: international competitiveness, agriculture, agricultural sector, competitive advantages, factors of supply and demand, related and supporting industries.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Для кожної національної економіки країни важливим є її місце на світовому ринку та роль у міжнародному поділі праці. Важливим елементом розвитку країни є структура галузей суспільного виробництва, за допомогою якої економіка набирає нових потужностей та розширює перспективи свого функціонування на міжнародному ринку. Загалом національна економіка трактується, як єдина цілісна система взаємозв'язків між економічними суб'єктами, сукупність галузей, сфер діяльності та секторів економіки, які спрямовані на підвищення добробуту населення. Національна економіка включає: підприємства, організації, домашні господарства та комплекси, головною функцією яких є продукування товарів та послуг. До сфер національної економіки належить матеріальне й нематеріальне виробництво та невиробнича сфера. Сьогодні аграрний сектор України є основним джерелом валютних надходжень за рахунок експорту сільськогосподарської продукції. Така ситуація викликана падінням виробництва у металургійній галузі та хімічній промисловості, які традиційно були лідерами експорту. Розвиток сільського господарства в Україні відбувається спонтанно, а зростання експорту ґрунтується суто на цінній конкуренції. Для того, щоб вітчизняні виробники сільськогосподарської продукції були конкурентоспроможними на світовому ринку у довготривалій перспективі, потрібно розвивати сучасні технології, але водночас формувати концептуальний базис розвитку галузі на рівні держави. Для цього потрібно дослідити світовий досвід у галузі агропромислової політики, враховуючи те, що саме аграрний сектор є об'єктом протекціонізму у більшості розвинених країн світу. Актуальність дослідження випливає з необхідності формування теоретичного базису стратегічної концепції розвитку сільського господарства України та створення дієвих інструментів захисту внутрішнього ринку та експансії власної аграрної продукції на світовий ринок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, де започатковано вирішення цієї проблеми. Сільське господарство є традиційним сектором виробництва і тому якнайкраще відповідає законам класичної політекономії, величезний внесок у розвиток якої зробили К. Маркс, Д. Рікардо, А. Сміт, А. Маршал, Дж. Ст. Мілль, В. Петті, Ф. Кене та ін. Вони проголосили ідею природного порядку та дію економічних законів, що призвело до зміни напрямів досліджень від системи правил до економічної свободи, яка забезпечує ефективний розвиток економіки.

Прихильники меркантилізму вважали, що багатство суспільства формується у сфері обігу, але французький економіст, засновник школи фізіократів Франсуа Кене та його послідовники висунули та обґрунтували теорію, згідно з якою це багатство формується у сфері виробництва. Свої аргументи Ф. Кене навів у фундаментальних працях “Економічна таблиця” і “Аналіз економічної таблиці”. Науковець послідовно переконував, що продуктивна праця та суспільне багатство створюються у сфері власного виробництва [1, с. 490]. Хоча при цьому концепція Ф. Кене не відкидала твердження про те, що “...землеробство – джерело усіх багатств держави і громадян” [1, с. 55]. Ф. Кене у своєму вченні обмежував сільським господарством сферу функціонування продуктивної праці й створення чистого продукту. Фізіократи надавали великого значення саме якості землі як особливого фактора виробництва. Чистий продукт та зростання багатства, на думку Ф. Кене, дає тільки землеробство. Капітал у цій концепції розглядався не у формі накопичених грошей, як вважали меркантилісти, а як засіб обігу. Отже, у підході теоретичного аналізу економічної дійсності Ф. Кене поставив у центр уваги відносини, що формуються у сфері виробництва. Згодом цей підхід доповнили економісти-класики (А. Сміт, Д. Рікардо та ін/) [1, с. 59].

Видатний англійський економіст та політичний діяч Джон Мейнард Кейнс розглядав широке коло економічних проблем, а його праця “Загальна теорія зайнятості, процента і грошей” здійснила переворот в економічній науці ХХ ст. і стала основою для формування сучасної економічної політики розвинених країн. У центр теорії Дж. М. Кейнса покладено проблему факторів, які визначають величину та зростання попиту. У своїх роботах він розвинув думку про необхідність державного втручання в економіку, хоча й не стверджував, що потрібно повністю відмовитись від ринкового механізму регулювання. На думку Дж. М. Кейнса, ринковий механізм доцільно підсилити державним впливом, щоб запобігти його знищенню. Основні положення кейнсіанської теорії залишаються цінними і сьогодні, зокрема в сенсі регулювання агропромислового сектору в умовах нестабільності економіки та загрози монополізації ринку [2].

Йозеф Шумпетер, австрійський економіст і соціолог, виділяв проблеми, пов’язані з динамічним розвитком ринкової системи, зокрема фактори, які забезпечують перспективи економічного росту. Відомий економіст подав теорію “ефективної конкуренції” – динамічну концепцію циклу, в якій циклічність розглядається як закономірність економічного росту. Згідно з цією концепцією, Й. Шумпетер висуває думку, що розквіт країн полягає у технічних новинках та залученні масових інвестицій в основний капітал, які є втіленням певних нововведень [3].

Англійський економіст Джон Річард Хікс одержав Нобелівську премію з економіки “за новаторський внесок у загальну теорію рівноваги і теорію добробуту”. Дж. Хікс досліджував питання теорії грошей, економічного зростання, міжнародної торгівлі, а його основна праця “Вартість і капітал” допомогла вирішити основні розбіжності між теорією економічного циклу та теорією загальної рівноваги [4].

Майкл Портер, визнаний фахівець в області вивчення економічної конкуренції на міжнародних ринках, розробив теорію конкурентних переваг країн. У своїй книзі “The Competitive Advantage of Nations” він розкриває суть конкурентних переваг, їх ознаки, які сприяють підвищенню конкурентоспроможності в тому чи іншому секторі економіки. Також він зумів застосувати цю теорію для вивчення національної економіки як єдиного цілого для того, щоб забезпечити розуміння процесу економічного розвитку з погляду інтересів конкуренції. Основною одиницею аналізу конкурентоспроможності економіки країни М. Портер вважає галузь або групу галузей, які, своєю чергою, забезпечуватимуть ріст національної економіки [5, с. 585].

Одним із найвпливовіших економістів-теоретиків вважають Пола Ентоні Самуельсона (лауреат Нобелівської премії з економіки 1970 р.). Його основна праця – книга “Економіка” –

поєднала кращі аспекти світової економічної думки. Учений досліджував теорії виробництва, міжнародну торгівлю, теорії капіталу і економічного зростання; його праці не втратили своєї актуальності й нині [6].

Ці роботи та економічні концепції є підставою для формування стратегії розвитку експортно-орієнтованих секторів економіки, основним з яких в Україні є агропромисловий сектор. Вагомий внесок вітчизняних учених, які досліджували конкурентоспроможність аграрного сектору, відображений у працях П. І. Гайдуцького, А. В. Гордійчука, В. І. Губенка, А. Д. Діброви, С. В. Киризяка, Н. В. Кривенка, М. Ю. Коденської, О. В. Крисального, Л. В. Молдована, П. Т. Саблука, Б. К. Сушханова, Ю. О. Ульяновченка, О. М. Файчука, Ю. В. Цьомика та ін.

Мета роботи. Для того, щоб визначити фактори міжнародної конкурентоспроможності продукції аграрного сектору України, потрібно виконати такі завдання:

- дослідити теорії міжнародної конкурентоспроможності та міжнародні теорії торгівлі;
- вивити чинники формування міжнародної конкурентоспроможності продукції аграрного сектору та оцінити напрямки їх впливу в умовах України;
- здійснити статистичний аналіз виробництва та експорту сільськогосподарської продукції України у перерізі територій та товарних груп;
- сформулювати напрямки розвитку аграрного сектору України та виявити сильні і слабкі сторони розвитку його експортного потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сильна економічна позиція країни на світовому рівні потребує багато зусиль та здатності економічно адаптуватись до впливу чинників внутрішньо-регіонального та міжнародного середовища. За час історичного розвитку України стан її економіки змінювався, а зручне геополітичне положення дає змогу вести торгівлю із багатьма країнами.

Основу конкурентоспроможності економіки України становили такі галузі: гірничодобувна (Донецький регіон, частина Львівської та Волинської областей), металургійна (Маріуполь, Харків, Донецьк, Луганськ), хімічна (Донецький, Причорноморський, Придніпровський і Прикарпатський регіони), машинобудівна (Київ, Львів, Харків, Запоріжжя, Луцьк), суднобудівна (Одеса, Маріуполь), легка (Львів, Дніпропетровськ, Харків, Луцьк, Рівне, Житомир), харчова та сільське господарство [7].

Однак анексія Криму та втрата контролю над більшою частиною Донецької і Луганської областей призвели до того, що вугільна, металургійна, машинобудівна та хімічна галузі України невдовзі вже не зможуть випускати конкурентоспроможну на світовому ринку продукцію через об'єктивну втрату більшості факторів цієї конкурентоспроможності у довгостроковому періоді.

Враховуючи теорію конкурентних переваг М. Портера, країна не повинна прагнути бути конкурентною в усіх галузях, а повинна обрати одну чи кілька з них, у яких працюватиме на повну потужність. Велику увагу у концепції конкурентоспроможності видатний вчений приділяє факторам виробництва та продуктивності використання ресурсів. М. Портер вважає, що успіх у міжнародній конкуренції визначають не самі фактори виробництва, а де і наскільки продуктивно вони використовуються [5, с. 33].

В Україні сьогодні однією з таких галузей є аграрний сектор, який вважається найважливішою сферою матеріального виробництва, де створюються матеріальні блага рослинного та тваринного походження, які забезпечують населення продуктами харчування, а промисловість – сировиною. Ця галузь створює робочі місця для сільського населення, а в економіці держави аграрний сектор посідає доволі важливе місце, адже від нього залежить ефективне функціонування усього господарства країни і добробут суспільства.

Україна є країною родючих земель, тому сільське господарство є ефективним та перспективним для його ведення і продажу продукції не тільки на внутрішньому, але й на світовому ринках. Україна – один із лідерів експорту аграрної продукції у світі, і незважаючи на те, що вітчизняні виробники скоротили поставки товарів до Росії, Україна стала світовим лідером з експорту соняшникової олії (4,3 млн т), третє місце – з експорту кукурудзи (18 млн т), четверте місце – з ячменю (2,7 млн т), шосте місце – з продажу пшениці (11 млн т), сьоме місце – з продажу сої (2 млн т) і восьме місце – з продажу курятини (170 тис т) [8].

Аграрна галузь української економіки демонструє стабільний розвиток і є надійним фундаментом для забезпечення продовольством держави, основою розширення її експортного потенціалу, джерелом задоволення внутрішнього попиту на сільськогосподарську продукцію та продукти харчування. Кожна область України бере участь у розвитку аграрного сектору та спеціалізується на певній культурі (табл. 1).

Таблиця 1

Топ-5 областей за збором врожаю [8]

Культури	Врожайність					
	Області		ц/га	Області		ц/га
Зернові та зернобобові	1	Черкаська	59,1	4	Сумська	53,9
	2	Полтавська	56,1	5	Київська	51,7
	3	Хмельницька	55,1	по Україні		41,15
Кукурудза та зерно	1	Сумська	75,3	4	Полтавська	70,5
	2	Херсонська	71,0	5	Чернігівська	68,5
	3	Черкаська	72,0	по Україні		55,42
Соняшник	1	Харківська	29,4	4	Хмельницька	27,1
	2	Черкаська	28,3	5	Сумська	26,4
	3	Полтавська	28,0	по Україні		22,09
Соя	1	Херсонська	33,8	4	Сумська	20,6
	2	Запорізька	29,8	5	Дніпропетровська	19,4
	3	Полтавська	21,3	по Україні		17,68
Цукровий буряк	1	Миколаївська	621,9	по Україні		423,88

Примітка. Сформовано авторами за оперативними даними на 23 листопада 2015 р.

Основним напрямом українського агробізнесу є рослинництво (близько 70 % сільськогосподарської продукції). Найбільші обсяги в експорті продукції рослинного походження займають зернові культури (1188,2 млн дол.), насіння та плоди олійних (213,8 млн дол.), готові харчові продукти – залишки та відходи харчової промисловості (166,1 млн дол.), продукти переробки овочів (69,9 млн дол.), а також какао та продукти з нього (57,2 млн дол.). В обсягу продукції тваринного походження у січні–лютому 2014 р. – найбільша частка молока та молочних продуктів (98,3 млн дол.), м'яса та їстівних продуктів (43,5 млн дол.) [9]. Експорт продукції тваринництва на 1 квітня 2015 року зріс на 20 % порівняно з аналогічним періодом 2014 р.

Замість експорту до Росії і в країни СНД Україна шукає нові ринки збуту своєї продукції. Основними ринками збуту української сільськогосподарської продукції сьогодні є країни Азії та ЄС, частка кожного з регіонів становить 39 та 29 % відповідно у загальному експорті АПК у 2014 р. Експорт української аграрної продукції до Китаю зріс у 7 разів (табл. 2). Крім того, український агробізнес експортує свою продукцію до країн СНД (15 %) та Африки (15 %). Іспанія та Італія – лідери за обсягами закупівлі української продукції [10].

Хоча Україна є одним з найбільших світових виробників та експортерів сільськогосподарської продукції, однак у подальшому розвиток агросектору може зіштовхнутися зі значними проблемами через занепад власного машинобудування, нестачу технічних нововведень, фінансових ресурсів тощо.

Варто зазначити, що окремі види вітчизняної сільськогосподарської продукції ще довго будуть конкурентоспроможними на зовнішньому ринку за ціною, оскільки в структурі їх собівартості закладені низька вартість робочої сили та порівняно низька ціна використання земельних ресурсів. До того ж через вищий рівень корупції залишається дуже великою частка продукції, яка не обліковується, а відтак не оподатковується, що дає переваги виробникам і посередникам, однак завдає істотної шкоди національній економіці. Загалом для покращення аграрного сектору країни потрібно збільшити площі посіву, тому що багато землі залишається не використаною для виробництва сільськогосподарської продукції, а це призводить до зменшення потенціалу реалізації продукції. Центральні та південні області України мають доволі сприятливий клімат для вирощування більших обсягів соняшника, тоді як на першому місці з вирощування

соняшника є Харківська, Черкаська та Полтавська області. Тому потрібно розподілити вирощування сільськогосподарської продукції за регіонами з урахуванням кліматичних умов для різних сільськогосподарських структур (табл. 2).

Таблиця 2

Топ-10 країн-імпортерів українського зерна, % [8]

Зернові культури		Кукурудза		Пшениця		Ячмінь		Сорго	
Єгипет	16,1	Китай	23,8	Єгипет	23,3	Саудівська Аравія	63,1	Італія	57,3
Китай	12,1	Єгипет	15,7	Іспанія	6,2	Туреччина	8,9	Іспанія	11,9
Саудівська Аравія	8,9	Іспанія	11,9	Бангладеш	5,4	Іран	6,8	Тайвань	8,9
Іспанія	8,2	Південна Корея	8,8	Пакистан	4,9	Китай	6,2	Туреччина	8,4
Південна Корея	6,2	Нідерланди	6,9	Південна Корея	4,7	Лівія	4,7	Ізраїль	3,3
Іран	4,0	Ізраїль	4,8	Марокко	4,4	Ізраїль	2,6	Філіппіни	2,3
Ізраїль	3,8	Іран	4,1	Туніс	4,3	Алжир	1,6	Пакистан	2,3
Туніс	3,5	Італія	3,8	Таїланд	4,0	Йорданія	1,2	Польща	2,1
Нідерланди	3,2	Туніс	3,4	Ізраїль	3,9	Туніс	1,1	ОАЕ	1,0
Італія	2,3	Португалія	2,4	Філіппіни	3,8	Кувейт	0,9	Німеччина	0,5

Примітка. Сформовано авторами за оперативними даними на 23 листопада 2015 р.

Одним з напрямків підвищення міжнародної конкурентоспроможності продукції вітчизняного аграрного сектору є пошук дешевших джерел енергії для перероблення продукції. На заході існують розробки і практичне впровадження вирощування спеціальних порід дерев на непридатних для вирощування сільськогосподарських культур землях. Отриману деревину використовують для виробництва електроенергії. Таке вирощування дерев призведе до мінімальних витрат на електроенергію, зокрема на півдні України, де майже немає лісів. Європейські країни вже тривалий час використовують вербу та тополь для створення додаткової та дешевої енергії, створюючи спеціальні енергогаї. Загалом аграрний сектор України потребує збільшення потужності експортного потенціалу: орієнтація на ринки збуту є ключовим чинником розвитку галузі. Це пов'язано з тим, що сировинна орієнтація експорту України є неоднозначною, оскільки попит на сировинні товари є змінним і має значну цінову мінливість. Головним пріоритетом для України повинно бути нарощення обсягу виробництва аграрної продукції з високою доданою вартістю. Зокрема, країни Європи є тим орієнтиром, на який потрібно спрямувати більшу частину експорту, враховуючи те, що в ЄС високий рівень доданої вартості включає безпечність та якість харчових продуктів за рахунок ретельного управління якістю на підприємствах. Отже, виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС може стати основним інструментом покращення умов торгівлі. Варто нагадати, що ЄС вже скасував тарифні обмеження на окремі види сільськогосподарської продукції, однак більша частка продукції все ще є обмеженою, зокрема, це товари, які потребують ретельного контролю якості (зернові, свинина, яловичина, птиця). Підвищити продуктивність АПК можна за допомогою новітніх технологій, які потребують мінімальних затрат часу на збір, обробку та переробку сільськогосподарської продукції.

Важливим засобом досягнення поставлених цілей аграрного сектору є трудові ресурси. Створення нових робочих місць у раніше неперспективних районах приведе не тільки до збільшення обсягів реалізації продукції, але й до зростання рівня зайнятості населення у загальнонаціональному масштабі. Варто відзначити, що сучасні технології аграрного виробництва потребують високої кваліфікації працівників та інженерно-технічного складу, яких у країні хронічно бракує. Для підготовки таких спеціалістів потрібно переорієнтувати вищі та технічні навчальні заклади відповідного профілю і створити державну програму кваліфікаційного розвитку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вплив різних негативних чинників на аграрний сектор України стимулює до пошуків альтернативних рішень, спрямованих на усунення проблем. Для вирішення проблеми підвищення конкурентоспроможності продукції аграрного сектору на внутрішньому та зовнішніх ринках потрібна розробка стратегії збалансованого розвитку аграрних підприємств, яка орієнтуватиметься на виробництво інноваційної продукції високої якості. Зокрема, потрібно заохочувати іноземних інвесторів впроваджувати новітні технології виробництва і оновлювати матеріально-технічну базу, зменшувати регулярний тиск на аграрний сектор, зберігати податкові пільги і контролювати їх надання, укрупнювати або ліквідовувати неефективні компанії, орієнтуватись на світові ціни, вирішувати проблему логістики, шукати і освоювати нові ринки збуту, підвищувати конкурентоспроможність малих і середніх фермерських господарств, удосконалювати систему підготовки фахівців тощо.

1. Жид Ш. *История экономических учений* / Жид Ш., Рист Ш.; пер. с англ. / под ред. и с предисловием Я. И. Кузьмина. – М.: Экономика, 1995. – 544 с. 2. Кейнс Дж. М. *Общая теория занятости, процента и денег* / Дж. М. Кейнс. – М.: ЭКСМО, 2007. – 153 с. 3. Шумпетер Й. А. *Теория экономического развития* / Й. А. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 400 с. 4. *Nobel Prizes and Laureates. John R. Hicks* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/1972/hicks-facts.html. 5. Портер М. *Международная конкуренция* / М. Портер; пер. с англ.; под ред. и с предисловием В. Д. Щетинина. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с. 6. *Nobel Prizes and Laureates. Paul A. Samuelson* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/1970. 7. *Промисловість України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://faqikr.ru/biznes>. 8. *Міністерство аграрної політики та продовольства України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua>. 9. *Аграрний сектор України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agro.ua.net>. 10. *АгроІнвест* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agroinvest.org.ua>.